

УДК 342.56

Степан Калинюк,

канд. юрид. наук,
доцент кафедри господарського права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

У статті розглядається одна із найбільш актуальних проблем сучасного конституційного судочинства, а саме правові позиції Конституційного Суду України. Обґрунтовується теза про те, що така діяльність Суду повинна здійснюватись ним помірковано, лише за наявності переконливих підстав. Аналізується практика Конституційного Суду України.

Ключові слова: правові позиції, Конституційний Суд України, конституціоналізація, судовий прецедент, коригування правових позицій.

Постановка проблеми. Розвиток конституційного судочинства в Україні спростовує поширену думку, згідно з якою нові правові інститути можуть бути ефективними лише тоді, коли виникають на відповідній історичній традиції, мають певне коріння в правових уявленнях суспільства і достатньо розвинену правову основу. Адже запроваджений 1996 р. в Україні судовий конституційний контроль не мав такої бази, скоріше, він виглядав інститутом, абсолютно не властивим вітчизняній правовій системі, подібно до того, як не притаманні їй були принципи правової держави і поділу влади як засади конституційного ладу. Тим ціннішим виявляється той досвід, який Конституційний Суд України накопичив за весь строк свого існування. Саме завдяки органу конституційного судочинства судова влада вперше отримала можливість сказати законодавцю «ні» та змогла реально стати його протипологом. Проте відсутність багаторічного досвіду функціонування конституційного судочинства, сталих традицій призводить до виникнення проблемних питань, що повинні бути з часом вирішені. До останніх слід віднести, зокрема, питання трансформації правових позицій Конституційного Суду України [1, с. 33].

Теоретико-правовою основою дослідження є наукові розробки вчених-конституціоналістів, присвячені інституту правових позицій Конституційного Суду як органу конституційної юрисдикції, зокрема: М. Баймуратова, П. Батурина, Л. Берг, М. Вітрука, В. Данка, П. Євграфова, С. Кажлаєва, В. Кампа, М. Козюбри, С. Лисенкова, П. Мартиненка, М. Марченка, В. Погорілка, С. Різника, О. Рогача, М. Савенка, А. Селіванова, В. Скоморохи, І. Сліденка, М. Тесленко, П. Ткачука, Ю. Тодики, В. Федоренка, Т. Цимбалістого, В. Шаповала, С. Шевчука, Л. Юзкова та інших учених.

Метою нашого дослідження є з'ясування змісту категорії «правові позиції Конституційного Суду України».

Виклад основного матеріалу. Конституційний Суд України має володіти певним

інструментом, який би допомагав йому юридично оформити чи закріпити прийняті рішення, отже, акти є таким засобом, що юридично оформлює результати розгляду Судом матеріальних, процесуальних чи організаційних питань. Прийняттю певного рішення Конституційним Судом України передують формування його думок, що ґрунтуються на певних позиціях, переважно правового характеру [8, с. 67].

Як відомо, Конституційний Суд України дає обов'язкове, а отже, нормативне тлумачення Конституції та законів України, припиняє дію визнаних ним такими, що не відповідають Конституції, нормативних актів або перешкоджає набуттю ними чинності (нератифікований міжнародний договір України, як, наприклад, це мало місце у випадку з Римським Статутом Міжнародного кримінального суду в 2001 р.) або, визнаючи закон таким, що не суперечить Конституції, дає таке тлумачення шляхом з'ясування його конституційно-правового змісту, яке є обов'язковою умовою його конституційності і має, у свою чергу, нормативне значення для всіх правозастосувачів, у тому числі для судів загальної юрисдикції [7, с. 64].

У правовій літературі не склалося єдиної думки щодо того, яка ж частина рішення Конституційного Суду є загальнообов'язковою й містить правило або вказівку, яких надалі мають дотримуватися суди, правозастосовчі органи й законодавець. Пропонується до них відносити тільки правову позицію [2, с. 117], правові висновки, правові позиції, викладені в мотивувальній частині, і (або) остаточні висновки, викладені в резолютивній частині, або розглядати рішення як єдине й неподільне ціле [3, с. 372]. Відповідь на це питання багато в чому зумовлена характеристикою юридичної природи такого нового правового явища, як «правова позиція» Конституційного Суду. Незважаючи на досить значну кількість публікацій, присвячених цьому правовому феномену, необхідно зазначити, що через його новиз-

ну до цього часу немає ясності в питаннях про самий обсяг поняття «правові позиції», про його тотожність рішенню суду. Чинниками, що зумовлюють виникнення зазначених питань, є, по-перше, відсутність легального визначення поняття «правова позиція» і, по-друге, різноманіття доктринальних його тлумачень [1, с. 34].

Так, група вчених вказують про те, що правові позиції – це система правових аргументів, зразки (правила) прецедентного характеру, таким чином, це так звані правові орієнтири [4, с. 3-13] або ж свого роду нормативно-інтерпретаційні встановлення [5, с. 74], на що вказує Д. Лазарев. Натомість у науковому середовищі висловлюються і більш розгорнуті визначення, в яких позиції розуміються як узагальнені уявлення органу конституційної юрисдикції щодо конкретних конституційно-правових проблем. Отже, правові позиції органу конституційної юстиції визначаються як правові висновки та подання суду, створені у результаті інтерпретаційної діяльності органу норми Основного Закону, а також інтерпретації ним конституційного змісту положень законодавства, які вирішують питання правової чи ситуативної невизначеності у конкретних конституційно-правових ситуаціях і в кінцевому результаті виступають правовим обґрунтуванням рішень Конституційного Суду [6, с. 95]. Натомість є автори, які вважають, що правова позиція – це «тільки фрагмент мотивувальної частини остаточного рішення Конституційного Суду, пов'язаного з його резолютивною частиною, тобто з остаточними висновками Суду, ... суть правових позицій полягає в тому, що вони фактично відображають особливого роду правотворчість Конституційного Суду. ... Правова позиція ... означає інтерпретацію конституційної норми..., причому саме тієї норми, яка покладена в основу резолютивної частини рішення Конституційного Суду..., це не висновок про невідповідність норми закону Конституції, це логічна операція, що передує такому висновку» [9, с. 56-57].

Є група авторів, які вказують на те, що «формування правових позицій Конституційного Суду здійснюється на основі розгляду конкретних справ у процесі конституційного судочинства при офіційному тлумаченні Конституції, при абстрактному і конкретному нормоконтролі, і т. д. Правові позиції Суду представляють відомий підсумок конституційного судочинства, результат логіко-змістовних операцій, що відбивають специфіку конституційно-правової проблеми» [6, с. 96], доходячи висновку, що правові позиції за своєю юридичною силою можуть прирівнюватись до норм конституції [7, с. 64].

Як вказує професор М. Бондарь, сама по собі правова позиція є нормативно-доктринальною квінтесенцією прийнятого конституційним судом рішення, проте джерелом права вона не є – до нього належить саме рішення, в якому ця правова позиція сформована [10, с. 126]. Т. Слінько розуміє правові позиції Конституційного Суду України як

його правові уявлення (висновки) внаслідок тлумачення ним Конституції України та/або положень законів, інших нормативних актів у межах його компетенції, що мають загальний характер, усувають конституційно-правову невизначеність і є правовою підставою для прийняття остаточного рішення, викладеного у його акті [11, с. 6].

П. Ткачук зазначає, що правові позиції Конституційного Суду України – це результат його інтерпретаційної діяльності у формі висновків, роз'яснень, правових положень, доктрин, у яких містяться тлумачення неясного змісту закону, правова оцінка або правове визначення, суть правових уявлень і знань про вирішення конкретної ситуації, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правовідносин [12, с. 21]. Вказаний вчений також виділяє ознаки правових позицій органу конституційної юрисдикції, до яких відносить: наявність правового висновку, у якому викладається правове розуміння органом конституційної юрисдикції норм, положень та принципів, встановлених Конституцією та законами України; нормативність, що характеризується невизначеністю дії у часі та неодноразовістю її застосування; присутність неявного смислу правової норми, що впливає з цілей самого тлумачення як процесу, що має на меті з'ясувати і роз'яснити цю норму; загальнообов'язковість, що полягає у їх обов'язковості до виконання та неможливості бути оскарженими [12, с. 18-19].

Вказані вище формулювання лише підтверджують різноманітність підходів до розуміння досліджуваного поняття. Суперечливість і неоднозначність у цьому разі породжена, перш за все, самою правовою унікальністю Конституційного Суду України, особливістю його статусу та місця серед органів державної влади. З цього приводу висловлювався В. Кампо, який говорив, що фактично й не може існувати єдиного розуміння правових позицій Конституційного Суду України, оскільки з різних доктринальних поглядів одні й ті самі позиції можуть розглядатися як такі, що містять дещо відмінний зміст [13, с. 115].

В юридичній літературі також висловлюється позиція, згідно з якою важливими та обов'язковими до виконання є лише частина правових позицій органу конституційної юрисдикції, до таких варто віднести: позиції, висловлені у рішеннях у справах про тлумачення, а також ті, що містяться в резолютивній частині інших рішень у взаємозв'язку з висновками мотивувальної їх частини. Натомість решта правових позицій мають координуючий чи орієнтуючий зміст [6, с. 97-98]. Однак така думка видається досить спірною, зважаючи на те, що правові позиції є частиною актів Конституційного Суду, а тому наділяються ознаками обов'язковості для всіх суб'єктів правовідносин. З іншого боку, навіть якщо допустити теоретичну можливість такої градації, виявляється складним визначення критерію та підстав для розмежування таких позицій, які були б обов'язкові, та таких, що не мають такої ознаки. У кінцевому підсумку це призвело б

до необхідності однозначного врегулювання даного питання у бік або обов'язковості всіх правових позицій як частини актів, або ж, навпаки, невизнання їх обов'язковості. Однак в останньому разі не виявляється доцільним тоді виокремлення правової позиції органу конституційної юстиції для реального практичного застосування [8, с. 68].

З іншого боку, втиснення правових позицій та актів Конституційного Суду України у певні чітко визначені рамки і не видається можливим. Як обгрунтовує Р. Мартинюк, між прецедентними рішеннями загальних судів та інтерпретаційними актами органів спеціалізованого конституційного контролю простежується виразна функціональна схожість і водночас незаперечна відмінність. По суті, вони виступають альтернативними правовими засобами забезпечення верховенства конституції. При цьому призначення прецедентів у механізмі правового регулювання явно ширше, а історичні причини появи прецедентного права були зовсім інші, ніж ті, що спричинили появу європейської моделі конституційного контролю [14, с. 83].

Загалом, вищевказане дає підстави для висновку про те, що питання з'ясування юридичної природи правових позицій Конституційного Суду України не невідомим та до цього часу не вирішеним. Це пов'язано, перш за все, зі складним та багатоаспектним розумінням ролі, статусу та місця органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади. Не сприяє з'ясуванню природи правових позицій Суду і відсутність законодавчої дефініції цього поняття [7, с. 64]. Незважаючи на це, термін активно використовується як Судом у своїх рішеннях, так і науковою спільнотою з метою відображення аргументів, які визначають позицію Конституційного Суду України з питань правозастосування. Правові позиції набувають і нормативного обов'язкового змісту, що впливає з форми вираження, у якій вони відображені, – актів Конституційного Суду України. При цьому правові позиції можуть бути висловлені як у мотивувальній, так і в резолютивній частині рішення. Необхідність забезпечення незмінності правових позицій Суду є продовженням принципу правової визначеності та стабільності Конституції як Основного закону України. Однак питання можливості перегляду правових позицій Конституційним Судом набуває більшої актуальності у зв'язку з частковою політичною заангажованістю Суду у попередні роки його діяльності, що потребує перегляду певних позицій через зміну соціально-політичного устрою держави. Окреслене питання, поряд із іншими, є безперечно додатковим предметом окремого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Капліна О. В. Проблеми перегляду правових позицій Конституційним Судом України / О. В. Капліна, О. П. Євсєєв // Державне будівництво та місце самоврядування. – 2013. – Випуск 26. – С. 33–46.
2. Сергеев Д. Б. Конституция РФ и правовые позиции КС РФ как единый источник права / Д. Б. Сергеев // Модели конституционной юстиции в современном мире : материалы науч. конф., провед. 25–26 мая 2006 г. юрид. фак. СПбГУ совместно с Конституц. Судом РФ / сост.: Н. А. Шевелёва, Е. В. Гриценко, С. А. Белов. – СПб. : [б. и.], 2007. – С. 115–122.
3. Морщакова Т. Г. Правовая позиция Конституционного Суда / Т. Г. Морщакова // Процессуальное право : энцикл. слов. / отв. ред. Т. Е. Абова и др. – М. : Норма, 2003. – С. 371–373.
4. Лазарев Л. В. Конституционный Суд России и развитие конституционного права / Л. В. Лазарев // Журнал российского права. – 1997. – № 11. – С. 3–13.
5. Лазарев Л. В. Правовые позиции Конституционного Суда России / Л. В. Лазарев. – М., 2003. – 528 с.
6. Витрук Н. В. Правовые позиции Конституционного Суда РФ: понятие, природа, юридическая сила и значение / Н. В. Витрук // Конституционное право: восточно-европейское обозрение. – 1999. – № 3(28). – С. 95–102.
7. Данко В. Й. Правові позиції Конституційного Суду України: окремі проблемні питання юридичної природи / В. Й. Данко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – № 37. – Том 1. – С. 63–67. – Серія «Право».
8. Данко В. Й. Особливості правової природи актів Конституційного Суду України: окремі аспекти аналізу / В. Й. Данко // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – № 3. – С. 66–69.
9. Гаджиев Г. А. Предприниматель – налогоплательщик – государство. Правовые позиции Конституционного Суда / Г. А. Гаджиев, С. Т. Пепеляев. – М.: ФБК-Пресс, 1998. – С. 56–57.
10. Бондарь Н. С. Судебный конституционализм в России в свете конституционного правосудия / Н. С. Бондарь. – М., 2011. – 544 с.
11. Слінько Т. М. Правові позиції Конституційного Суду України з питань діяльності судів загальної юрисдикції / Т. М. Слінько // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 117. – С. 3–13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2011_117_3.
12. Ткачук П. М. Правові позиції Конституційного Суду України / П. М. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 2. – С. 10–21.
13. Кампо В. Правові позиції Конституційного Суду України як необхідний елемент забезпечення судово-правової реформи / В. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 112–122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2010_2_23.
14. Мартинюк Р. Природа правових позицій органів спеціалізованого конституційного контролю: теоретико-правовий аспект / Р. Мартинюк // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 1. – С. 76–86. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2014_1_23.
15. Byelov Dmytry. Ochrana ľudských a občianskych práv a slobôd advokácie na Ukrajine. Ľudské práva včera a dnes pôvod a význam ľudských práv a ich ochrana v právnej teórii i praxi : Medzinárodná vedecká konferencia „Banskobystrická škola právnych dejín“ 3. ročník (Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta BANSKÁ BYSTRICA, 15. – 16. marca 2017). – S. 15–19.

В статье рассматривается одна из самых актуальных проблем современного конституционного судопроизводства, а именно правовые позиции Конституционного Суда Украины. Обосновывается тезис о том, что такая деятельность суда должна осуществляться им взвешенно, только при наличии убедительных оснований. Анализируется практика Конституционного Суда Украины.

Ключевые слова: правовые позиции, Конституционный Суд Украины, конституционализация, судебный прецедент, корректировка правовых позиций.

The article deals with one of the most pressing problems of modern constitutional justice, namely, the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine. The thesis is based on the fact that such activity of the Court should be carried out moderately, only if there are compelling reasons. The practice of the Constitutional Court of Ukraine is analyzed.

Key words: legal positions, Constitutional Court of Ukraine, constitutionalization, judicial precedent, correction of legal positions.

